
Pompeu Fabra i la codificació del català

PID_00249560

Jordi Ginebra

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Situació de la llengua i procés d'implantació de la codificació de Pompeu Fabra	7
1.1. El català al segle XIX. Estat de la llengua, corrents de codificació	7
1.2. La irrupció d'un nou corrent d'opinió. <i>L'Avenç</i> i Pompeu Fabra	8
1.3. El procés d'implantació de la codificació de Pompeu Fabra. Línies de pensament alternatives	11
1.4. L'obra de Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans en el marc de les fases de la planificació lingüística	13
2. Teoria i criteris de Pompeu Fabra sobre la llengua estàndard	16
2.1. Una llengua moderna	16
2.2. Una veritable varietat estàndard	16
2.3. Una llengua nacional	17
2.4. Un model monocèntric, composicional i polimòrfic	18
2.5. Principis de funcionalitat, coherència i autonomia estructural	20
2.6. El recurs a la llengua clàssica	21
2.7. Claredat i lògica	22
2.8. Les relacions entre llengua parlada i llengua escrita	22
2.9. La col·laboració dels escriptors	24
3. Temes i problemes de la codificació establerta per Pompeu Fabra	25
3.1. L'ortografia i l'ortoèpia	25
3.2. La morfologia	26
3.3. La sintaxi	28
3.4. El lèxic	29
Resum	31
Activitats	33
Exercicis d'autoavaluació	33

Solucionari.....	35
Bibliografia.....	36

Introducció

L'assignatura *La normativa de la llengua catalana* pretén proporcionar-vos una visió global, aprofundida i crítica de la normativa de la llengua catalana, tant des del vessant històric i conceptual, com, sobretot, des del punt de vista gramatical. Aquesta visió global exigia, en primer lloc, una descripció del sentit i funcions de la llengua normativa en les societats contemporànies i del marc general en el qual se situa el concepte de *normativa lingüística*, i això és el que heu trobat en el mòdul «Planificació, codificació i estandardització de les llengües». També exigeix un estudi del procés de formació i implantació de la codificació de Pompeu Fabra (1868-1948), l'artífex del català estàndard contemporani, que és el que farem en aquest mòdul.

En el primer apartat estudiarem la situació de la llengua catalana al segle XIX i els corrents de codificació que van aparèixer llavors, la irrupció d'un nou clima d'opinió encapçalat per la revista *L'Avenç* i per Pompeu Fabra, el procés d'implantació de la nova normativa i la manera com l'obra de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans se situa avui en el marc de les fases de la planificació lingüística. En el segon apartat farem una exposició sintètica de la teoria i els criteris de Pompeu Fabra sobre l'estàndard per al qual treballava. Els objectius de la codificació de Fabra eren aconseguir que el català fos una llengua moderna i una llengua nacional, i que disposés, per tant, d'una autèntica varietat estàndard. Finalment, en el tercer apartat farem una exposició breu dels temes i problemes dels diferents nivells de la llengua (ortografia, ortoèpia, morfologia, sintaxi, lèxic) que van ser matèria de codificació.

Objectius

Els objectius que heu d'haver assolit després d'haver treballar els materials didàctics d'aquest mòdul es poden resumir de la manera següent:

- 1.** Tenir una visió sintètica però completa de l'estat de la llengua catalana al segle XIX en relació amb la qüestió de la codificació i l'estandardització lingüístiques.
- 2.** Conèixer de manera general el procés de formació i implantació de la codificació de Pompeu Fabra.
- 3.** Saber situar l'obra de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans en el marc de les fases de la planificació lingüística.
- 4.** Identificar els principals elements que configuren la teoria de Pompeu Fabra sobre la llengua estàndard i entendre els criteris del seu treball de codificació.
- 5.** Adquirir un coneixement general dels temes (d'ortografia, morfologia, sintaxi i lèxic) que van ser objecte del treball de normativització i dels problemes que aquesta normativització va haver de resoldre.
- 6.** Saber entendre i valorar l'obra de Fabra com un cas de treball reeixit de planificació lingüística del corpus.

1. Situació de la llengua i procés d'implantació de la codificació de Pompeu Fabra

1.1. El català al segle XIX. Estat de la llengua, corrents de codificació

L'estat nacional modern és l'àmbit per excel·lència de l'estandardització lingüística. Per això avui la majoria d'estats nacionals tenen una llengua amb un estàndard ben establert. I per això qualsevol altra mena de relació és problemàtica. La majoria de llengües del món no tenen varietat estàndard, i les que disposen d'aquesta varietat però no compten com a llengües nacionals d'un estat tenen serioses dificultats per assegurar la continuïtat d'aquesta modalitat com a veritable varietat estàndard.

Durant el segle XIX –sobretot a partir del 1833, amb el triomf dels liberals– Espanya es modernitza i es transforma en un estat nacional. L'idioma espanyol es desenvolupa com a idioma nacional i, per tant, es consolida una varietat estàndard destinada a esdevenir, per a tots els ciutadans de l'Estat, la llengua de referència i d'intercomunicació, la llengua pròpia dels àmbits d'ús formals i la llengua que els identifica com a membres de la comunitat nacional. El desplegament del projecte de nació espanyola impossibilita l'accés dels altres idiomes als àmbits d'ús formals i els redueix, així, a l'espai familiar i col·loquial i a l'àmbit de l'expressió folklòrica i, per tant, els impedeix desenvolupar una varietat estàndard.

Els catalans se sotmeten a aquesta nova situació, almenys durant bona part del segle. Tanmateix, a alguns sectors els costa acceptar que la llengua catalana quedi confinada al reducte familiar, i en reivindiquen **l'ús com a idioma de la literatura pròpia**. Aquesta reivindicació es reforça per causa de la irrupció del Romanticisme, que fa descobrir la rica tradició poètica popular en llengua autòctona, impulsa a valorar l'antiga literatura i condueix a considerar la llengua pròpia com a idioma de l'autenticitat, com a expressió dels orígens individuals i col·lectius, i com a element lligat a la idea de pàtria.

La reivindicació de l'ús del català en la literatura cristal·litza, cap a meitat de segle, en el moviment anomenat *Renaixença*. A partir de la dècada dels seixanta els escriptors debaten intensament –de vegades amb discussions públiques violentes– sobre la fixació del codi lingüístic que ha de vehicular aquesta nova literatura. No és encara pròpiament un debat al voltant de la constitució d'una varietat estàndard moderna, en el sentit sociolingüístic de l'expressió, ja que la modalitat objecte de controvèrsia és una modalitat pensada sobretot –però no únicament– per a l'àmbit literari (com hem dit, l'idioma que anava

adquirint les funcions pròpies de l'estàndard era el castellà). Però sí que és un debat sobre una varietat formal de llengua que forçosament s'ha de relacionar amb el concepte d'estàndard.

Durant els anys seixanta i setanta emergeixen els tres corrents d'opinió principals al voltant de la codificació del català literari.

Els dos primers corrents –que s'oposen l'un a l'altre però que, en bloc, s'oposen al tercer– són el dels partidaris del que s'ha anomenat *català acadèmic de tradició moderna*, que encapçalava Antoni de Bofarull, i el dels partidaris del català més classicitzant que propugnava Marià Aguiló. El **català acadèmic de tradició moderna** –codificat en els *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana* (1864) d'Antoni de Bofarull, en la *Gramática de la lengua catalana* (1867) del mateix Bofarull i Adolf Blanch i, més endavant, amb variacions, en l'*Ortografía de la lengua catalana* (1884) de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona– seleccionava com a varietat de base la praxi escrita dels escriptors catalans cultes dels segles XVI-XIX, i tendia a reduir la variabilitat lingüística amb el recurs a una certa racionalització.

El **català acadèmic de tradició antiga** seleccionava com a base la llengua dels escriptors medievals i recorria també als dialectes rurals de tot el domini lingüístic, i rebutjava la tradició escrita moderna i els parlars urbans perquè considerava que presentaven un nivell excessiu d'interferència lingüística del castellà. Aquesta proposta de codificació no va formalitzar-se sistemàticament en cap gramàtica concreta, perquè el seu principal impulsor, el poeta mallorquí Marià Aguiló, creia que encara calia fer estudis detallats i preferia, doncs, difondre-la per mitjà de la seva influència personal.

El tercer corrent d'opinió era el dels defensors del "**català que ara es parla**", que eren sobretot autors de teatre popular organitzats al voltant de Frederic Soler. Els partidaris d'aquest corrent d'opinió pensaven que la llengua que propugnaven els seguidors del català acadèmic –tant del de tradició moderna com del de tradició antiga– era excessivament literària i feia que el públic, en general, se'n sentís allunyat. Proposaven, llavors, acostar-se al parlar del carrer, que per a ells volia dir el català de les classes populars urbanes. Tampoc no van fer explícita la concreció del seu model en cap obra específica.

1.2. La irrupció d'un nou corrent d'opinió. *L'Avenç* i Pompeu Fabra

A partir dels anys vuitanta determinats cercles intel·lectuals van anar modificant els seus plantejaments sobre les funcions de la llengua catalana. Es va reclamar progressivament l'ús del català en nous àmbits d'ús, i es va difondre cada vegada més la idea que els catalans tenien dret a expressar-se en el seu idioma més enllà del clos familiar i de les expansions literàries i erudites. Amb

Antoni de Bofarull

Antoni de Bofarull (Reus, 1821 - Barcelona, 1892), a més de codificar el català acadèmic de tradició moderna, va ser un autor compromès amb la Renaixença, que va impulsar, entre altres coses, l'edició d'una antologia de poetes contemporanis.

la irrupció del Modernisme, a començament dels anys noranta, aquesta tendència es va accelerar. **Se supera la idea que la llengua catalana havia de servir sobretot per fer literatura i per tractar de temes històrics catalans**, i l'adhesió a l'idioma propi ja no es fonamenta predominantment en el record de l'antiga literatura i de les glòries catalanes medievals. Els modernistes aspiren a convertir el català en una llengua nacional: una llengua que identifiqui una literatura autònoma en pla d'igualtat amb les altres literatures europees, i que sigui el suport d'una cultura rica, no subordinada i que s'obri a Europa i al món sense la interposició del castellà.

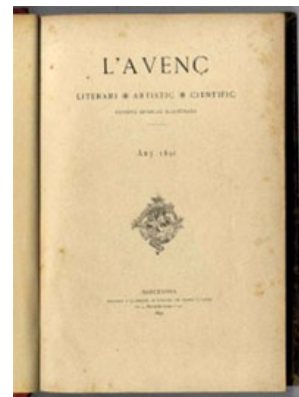
Convertir el català en llengua nacional també volia dir parlar-lo sense sentiment d'inferioritat, i adaptar-lo a les exigències del món contemporani, fent-lo útil per a totes les necessitats comunicatives d'una societat avançada. Aquests nous plantejaments van situant de mica en mica el debat sobre la codificació del català, doncs, en un context d'estandardització i, en definitiva, en un context de projecte de normalització lingüística, de recuperació de la plena funcionalitat de la llengua. D'acord amb això, la codificació de la llengua que defensa el Modernisme està orientada a la creació d'un sistema gramatical i ortogràfic funcional, acostat a l'idioma parlat i desproveït de rutines castellanitants. El principal impulsor d'aquesta orientació és el grup d'escriptors i intel·lectuals joves que s'aglutinen al voltant de la revista *L'Avenç*, entre els quals cal destacar Pompeu Fabra, que **més endavant esdevindrà l'autor de la normativització contemporània de la llengua catalana**.

En aquestes noves coordenades es produeix, certament, una col·lisió entre dos processos que s'exclouen mútuament. D'una banda, com hem dit, en el marc de l'Estat espanyol es difon l'estàndard de la llengua castellana perquè s'assumeix que el castellà és la llengua nacional, la llengua que han de saber tots els ciutadans i que garanteix les relacions igualitàries al si de la nació espanyola. Aquest estàndard, a més, s'implanta a través de la maquinària política i cultural estatal: sistema educatiu, aparell administratiu, mitjans de comunicació, control de l'opinió pública, ordenament jurídic, etc. De l'altra, a Catalunya creix un moviment –d'abast i difusió, malgrat tot, encara reduït– per consolidar la identitat nacional de Catalunya i per conquerir prestigi i àmbits d'ús formals per a la llengua catalana (i, per tant, per desenvolupar un estàndard propi). Les conseqüències d'aquesta col·lisió no es van resoldre llavors i, de fet, malgrat el temps que ha passat i la diversitat de conjuntures polítiques que s'han viscut, encara no s'han resolt avui.

La revista *L'Avenç*, que promovia la modernització de la cultura catalana i l'obertura intel·lectual a Europa, va iniciar el 1890 una campanya agressiva a favor de la renovació ortogràfica i lingüística. Criticaven els usos ortogràfics del català acadèmic i propugnaven una ortografia reformada i més moderna, més acostada a la llengua parlada, i un model de llengua deslliurat de la influència gramatical i lèxica del castellà. La campanya –coneguda en la història de la llengua catalana com "la campanya lingüística de *L'Avenç*"– es va tancar el 1892, però la seva influència va anar molt més enllà, ja que a partir de llavors el debat al voltant de la codificació del català va adquirir un enfocament nou: d'una banda, es va transformar en una lluita entre els reformistes i els qui els consideraven massa revolucionaris en matèria de llengua i poc respectuosos amb la tradició; de l'altra, la insistència dels seguidors de *L'Avenç* en la neces-

L'Avenç

L'Avenç (1881-1893) va ser una de les plataformes més importants del Modernisme. Des del primer moment van defensar una cultura catalana oberta i progressista, oposada a la mentalitat reaccionària.

sitat d'un sistema lingüístic funcional i modern s'avenia amb l'interès socialment creixent per l'expansió dels àmbits d'ús del català i per la reivindicació del seu caràcter de llengua nacional.

Pompeu Fabra, llavors un jove de vint-i-dos anys que tot just acabava la carrera d'enginyer industrial, havia estat l'ideòleg i l'ànima de les reformes proposades per *L'Avenç*, i de fet la campanya lingüística li va servir per convertir-se en una persona coneguda entre escriptors i intel·lectuals catalans. Havia nascut a Gràcia el 1868, de família menestral republicana, i als setze anys ja s'havia començat a interessar per qüestions lingüístiques i havia començat a redactar una gramàtica catalana, que li van editar els de *L'Avenç* el 1891, en plena campanya lingüística, amb el títol d'*Ensayo de gramática de catalán moderno*. En els anys següents va participar intensament en el moviment modernista i va continuar perfilant i difonent les seves propostes lingüístiques per mitjà de conferències, cursos i publicacions (la seva segona gramàtica, la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*, és de 1898).

El debat social sobre la llengua catalana es va enriquir en el canvi de segle amb la irrupció de mossèn Antoni M. Alcover, una figura que esdevindrà molt notable en relació amb l'esforç col·lectiu de recuperar i prestigiar l'ús públic del català. L'any 1901 va fer una crida pública amb l'objectiu d'obtenir el màxim nombre de col·laboradors per redactar un diccionari de la llengua catalana complet i rigorós (que es va publicar en deu volums molts anys després, entre el 1930 i el 1962, amb el títol de *Diccionari català-valencià-balear*), i poc després va concebre la idea de convocar un congrés per debatre les qüestions més rellevants per al futur del català.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, promogut per Antoni M. Alcover, va tenir lloc a Barcelona el 1906. Va atraure un gran nombre de participants i va tenir un gran impacte social. S'hi van tractar qüestions com el dret a l'ús de l'idioma propi, la llengua a l'ensenyament, la protecció pública del català, la creació d'una acadèmia de la llengua, la relació entre modalitat literària i dialectes, la necessitat de reconstruir llenguatges d'especialitat i diversos temes gramaticals i ortogràfics. Amb la terminologia vigent avui, podem dir que va ser el primer congrés català dedicat a la planificació lingüística, i que s'hi van estudiar tant qüestions de planificació de l'estatus com qüestions de planificació del corpus. Pompeu Fabra, que des del 1902 vivia a Bilbao per raons professionals –treballava com a catedràtic de Química a l'Escola d'Enginyers–, va participar en el congrés amb una extensa i documentada comunicació sobre qüestions de codificació ortogràfica, i va presentar esmenes brillants a ponències d'altres participants.

El sociolingüista nord-americà Joshua Fishman va observar que hi ha unes quantes llengües al món que, en un moment determinat de la història contemporània, han estat objecte d'un primer congrés dedicat a la reflexió sobre el seu present i futur, i centrat, doncs, en aspectes rellevants de política lingüística i planificació lingüística. Va batejar el fenomen com "el fenomen dels primers congressos", i va establir que cal considerar aquest fenomen com un dels primers passos típics d'un procés de normalització lingüística.

Lectura complementària

Mila Segarra (1998). *Pompeu Fabra. Una biografia*. Barcelona: Empúries.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana va aplegar més de 3.000 congressistes. Les actes es van publicar el 1908.

1.3. El procés d'implantació de la codificació de Pompeu Fabra. Línies de pensament alternatives

El 1907, molt poc després del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, va fundar l'Institut d'Estudis Catalans. El 1911, dins l'Institut, es va crear la Secció Filològica, que va rebre l'encàrrec d'elaborar una ortografia normativa per a ús de tota la institució. Tant Antoni M. Alcover com Pompeu Fabra van ser nomenats membres de la Secció Filològica. Fabra encara vivia a Bilbao, on havia dedicat molts esforços a l'estudi de la llengua catalana, tant des del punt de vista descriptiu com en relació amb les propostes de codificació lingüística que anava perfilant i concretant. D'aquests anys són importants el treball «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», publicat el 1907 a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, el llibre *Qüestions de gramàtica catalana* (1911) i, sobretot, la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912), una de les seves obres més importants.

Al juliol de 1911 –aprofitant una estada de Fabra a Barcelona– es va reunir per primera vegada la comissió de la Secció Filològica que havia de redactar la proposta de normativa ortogràfica. L'any següent Fabra va poder retornar a Catalunya, per encarregar-se d'una càtedra de Llengua Catalana fundada per la Diputació de Barcelona i per poder treballar més directament en l'elaboració de l'ortografia, que l'Institut d'Estudis Catalans va publicar el 1913, amb el títol de *Normes ortogràfiques*.

Les *Normes ortogràfiques* van ser el resultat d'una elaboració complexa. El contingut era bàsicament de Pompeu Fabra, però el text final recollia idees d'altres membres de la Secció Filològica, ja que els acords havien estat fruit de negociacions tenses i de cessions inevitables.

Per decisió de Prat de la Riba, les *Normes* van ser adoptades en tots els documents oficials de la Diputació de Barcelona i de les institucions que en depenien i, poc després, el 1914, quan es va crear la Mancomunitat de Catalunya –el primer òrgan d'autogovern català des del 1714–, aquesta nova entitat política també les va adoptar. Aquest fet va ser transcendent per a la difusió del nou codi ortogràfic. De fet, van adoptar les *Normes* la gran majoria d'escriptors, entitats i mitjans de comunicació del moment.

El treball de codificació del català es va completar, en aquesta primera etapa, amb la redacció i publicació del *Diccionari ortogràfic* (1917) i de la *Gramàtica catalana* (1918), obres editades també per l'Institut d'Estudis Catalans (però signades per Pompeu Fabra, a diferència de les *Normes ortogràfiques*, que havien aparegut signades col·lectivament per tots els membres de la Secció Filològica), i amb tot un conjunt de textos que, amb el títol genèric de *Converses filològiques*, Fabra va publicar a la premsa en forma d'articles de diari des del

EL NOM NO FA LA CERA
—Com quidem?... què sóc jo?... ballarina, balarina, balladora, dansarina o dansatriu?
—Vostè és molt lleugera i molt simpàtica, i lo demés deixi-ho anar.

Acudit aparegut al popular periòdic *L'Esquella de la Torratxa* amb motiu de la publicació de les *Normes ortogràfiques*.

1919 fins al final de la dècada dels vint. L'últim pas es va fer amb la publicació del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), que fixava la normativa del lèxic.

La llengua codificada (o normativitzada) per Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans va implantar-se socialment amb una relativa rapidesa, malgrat certs corrents d'oposició als quals ens referirem tot seguit. Aquest èxit d'implantació s'explica, entre altres coses, perquè el procés de codificació s'emmarcava en un context creixent de normalització lingüística, és a dir, de voluntat de recuperació d'àmbits d'ús –sobretot d'àmbits d'ús formals– i, per tant, de **necessitat d'una varietat estàndard**: d'una varietat explícitament formalitzada i sistematitzada, clara, segura i funcional.

Aquest context creixent de normalització el proporcionava el progressiu ascens, durant el primer terç del segle xx, del catalanisme polític i del nacionalisme cultural, que van tenir llavors la seva expressió més visible i operativa en el Noucentisme. La conquesta d'àmbits d'ús formals no va ser completa, i va ser obstaculitzada i atacada constantment pel poder central espanyol, que es resistia a acceptar que el català assolís la condició de llengua moderna (és a dir, de llengua amb una veritable varietat estàndard). Però de mica en mica el català va anar ocupant més espais: en la vida política, en la literatura, en l'associacionisme cultural, en la premsa –que es va diversificar i enriquir– i en l'ensenyament –per mitjà de l'acció de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i en les institucions docents que depenien de la Mancomunitat de Catalunya.

Malgrat tot, com hem dit, el triomf de la codificació de Fabra no es va produir sense oposició. L'adversari més actiu de la normativa fabriana va ser l'escriptor i activista Francesc Matheu, que va combatre el pensament de Fabra a través de la revista *Catalana* (1918-1926) i impulsant l'edició d'unes *Regles ortogràfiques* (1916) alternatives a les de l'Institut d'Estudis Catalans. Matheu no va acceptar les *Normes* fins al 1934, acceptació que es va escenificar amb el nomenament de Fabra com a president de la festa anual dels Jocs Florals, institució que Matheu controlava. També es va oposar a la nova normativa Antoni M. Alcover, en aquest cas per desavinences personals amb alguns membres de la Secció Filològica, cosa que el va fer passar de donar ple suport a les *Normes* a rebutjar-les i a separar-se de l'Institut i combatre públicament Pompeu Fabra. La reconciliació no va arribar fins al 1926.

Altres escriptors importants com Narcís Oller, Josep Pin i Soler i Ramon Miquel i Planas tampoc no van acceptar les *Normes*. L'oposició, però, es va anar diluint de mica en mica, i al començament de la dècada dels anys trenta l'autoritat de Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans en matèria de codificació lingüística estava plenament consolidada. La publicació a Mallorca a càrrec de Francesc de Borja Moll d'una *Ortografia mallorquina* (1932), que difonia les normes de Fabra, i la publicació el mateix 1932 de les *Normes de Castelló*, un reconeixement

El *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) representa la culminació del treball de codificació lingüística iniciat el 1913.

Antoni M. Alcover a Internet

Malgrat que es va oposar enèrgicament a les *Normes* durant uns quants anys, la figura d'Antoni M. Alcover (Manacor, 1962 - Palma, 1932) és molt important en la història de la lingüística catalana. En el web alcover.iec.cat hi ha digitalitzada la part més important de la seva obra.

dels escriptors i intel·lectuals valencians de la normativa ortogràfica comuna –amb la introducció d'un petit grau de polimorfisme–, segellaven aquesta autoritat.

1.4. L'obra de Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans en el marc de les fases de la planificació lingüística

D'acord amb l'esquema establert per Haugen, les fases de la planificació lingüística són les següents: selecció, codificació, difusió i elaboració. Tractem de la selecció (la tria de la varietat que fa de base per a la formació de la llengua codificada) i dels aspectes interns de la codificació (la fixació sistematitzada i explícitament formalitzada de la varietat destinada a convertir-se en estàndard) en els apartats següents. En aquest apartat tractem sintèticament dels aspectes externs de la codificació i de les altres dues fases.

La **codificació** o normativització del català contemporani va iniciar-se amb la **fixació ortogràfica**, que és el repte més immediat de la codificació perquè és l'aspecte del corpus que més visiblement mostra l'acord social entre codificadors i usuaris. El treball de fixació ortogràfica es va materialitzar en la publicació de les *Normes ortogràfiques* (1913), i es va completar, amb la introducció de les modificacions que van configurar definitivament l'ortografia del català actual, amb el *Diccionari ortogràfic* (1917).

Després del 1917 no s'han introduït canvis rellevants en l'ortografia del català. Només s'ha rectificat l'ortografia d'algun mot concret i, el 1984, la dels noms singulars acabats fins llavors en *-as* (per exemple, *àliàs* i *Messias* van esdevenir *àlies* i *Messies*). Posteriorment, el 1996, es va fixar la grafia dels mots compostos i prefixats que contenen formants amb una essa inicial etimològica seguida de consonant i es van modificar les normes del guionet dels compostos i prefixats. D'altra banda, al País Valencià és normal marcar amb accent agut les *e* (que allí són tancades) de mots com *café*, *depén*, *interés* i *comprén*, encara que aquest polimorfisme no aparegui recollit pròpiament als textos de Fabra considerats preceptius. La normativa ortogràfica vigent avui està recollida a l'*Ortografia catalana* (2017).

La codificació va continuar amb la **fixació gramatical**, que va tenir expressió en la publicació, el 1918, de la *Gramàtica catalana*. Aquesta gramàtica es va reeditar diverses vegades, i en algunes d'aquestes edicions Fabra hi va introduir canvis (alguns d'una certa rellevància). L'edició que conté la versió vigent fins al 2016 de la normativa morfològica i sintàctica és la setena, de 1933. Aquests canvis poden considerar-se fruits del treball que va fer Fabra d'**avaluació** del codi –operació de la fase de difusió–, és a dir, de valoració dels progressos que es feien (en l'aspecte gramatical) en la implantació social de la varietat codificada: avaluació de com el codi era acceptat i de com funcionava.

La *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra de 1918 (en l'edició de 1933) ha estat la que contenia la normativa sintàctica oficial fins a l'aparició, el 2016, de la nova *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans. D'altra banda, cal fer notar que el 1956 es va publicar encara una altra gramàtica important de Fabra –que és coneguda com la «gramàtica pòstuma» (Fabra havia mort el 1948)–, que és una obra que sempre es va considerar més descriptiva que normativa (encara que, de fet, també tenia parcialment una orientació prescriptiva, i Fabra hi va tractar certs punts normatius de manera lleugerament innovadora, alguns dels quals ara han estat recollits a la nova gramàtica oficial).

Vegeu també

Trobareu l'esquema establert per Haugen al subapartat «Fases de la planificació del corpus» del mòdul «Política lingüística i planificació lingüística» d'aquest material didàctic.

Les normes de l'IEC

Al web de l'Institut d'Estudis Catalans es poden consultar documents que fan conèixer els resultats de l'activitat normativa ordinària de la Secció Filològica.

Pompeu Fabra, l'any 1906, quan va tenir lloc el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

El DIEC2 a Internet

El DIEC2 es pot consultar en línia al web de l'Institut d'Estudis Catalans.

La codificació es va completar amb la **fixació del lèxic**, que va cristal·litzar en l'edició, el 1932, del *Diccionari general de la llengua catalana*. Entre el 1917 i el 1932 el *Diccionari ortogràfic* va exercir parcialment la funció d'obra que establia el lèxic normatiu. El *Diccionari general de la llengua catalana* es va reeditar, ja mort Fabra, el 1954 (i després se'n van fer diverses reedicions amb addicions i modificacions), i va ser l'obra que establia la normativa del lèxic català fins a l'any 1995, que va ser substituïda pel nou *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (conegut com a DIEC). Al seu torn, d'aquest darrer diccionari se'n va fer una segona edició el 2007 (el DIEC2), que és el diccionari normatiu vigent avui.

La fase de **difusió** (també anomenada **implementació** o **vehiculació**) consisteix en la propagació de la llengua codificada i en la seva acceptació social. Com hem vist en l'apartat anterior, la llengua codificada per Fabra, malgrat certa oposició, es va propagar molt ràpid per l'adhesió de Prat de la Riba –que la va imposar a la Diputació de Barcelona i a les institucions que en depenien i, després, a la Mancomunitat de Catalunya– i perquè va ser acceptada per la major part dels escriptors, mitjans de comunicació i entitats culturals. La difusió va comptar amb l'acció d'escriptors i intel·lectuals –alguns amb un gran prestigi, com Antoni Rovira i Virgili– que van publicar articles a favor de la codificació de Fabra i van editar manuals i obres de divulgació que contenien la nova normativa lingüística. Fabra mateix també va publicar treballs de divulgació ortogràfica i gramatical, i les seves *Converses filològiques*, articles publicats a la premsa durant gairebé una dècada, també van ser una eina eficaç de difusió de la reforma. (A més, les *Converses filològiques* poden considerar-se en part una compleció de la fase de codificació, ja que Fabra no es limitava a repetir-hi els preceptes establerts en l'ortografia i la gramàtica, sinó que sovint hi plantejava temes nous i hi proposava una solució.)

La difusió també va ser una realitat en la mesura que el català va anar ocupant més espais en la vida política, en l'associacionisme cultural, en la premsa i en l'ensenyament. D'una banda, perquè la varietat del català que ocupava aquests nous àmbits d'ús era ja la varietat codificada per Fabra, i de l'altra, perquè el fet d'ocupar aquests nous espais –i la progressió de l'ús formal que això implicava– anava consolidant la varietat codificada com a varietat estàndard.

La difusió –i l'estandardització que se'n derivava– no va ser mai, de tota manera, ni fàcil ni plena. Alguns àmbits d'ús (els que depenien de l'aparell d'estat, que en bona part són els que tenen més força per convertir una varietat codifi-

Pompeu Fabra en la seva maduresa

Sobre Pompeu Fabra

L'any 1924 Rovira i Virgili escrivia d'ell aquestes paraules:

«És un home que sent per la gramàtica –no per la gramàtica en general, sinó per la gramàtica catalana– una passió alhora reposada i ardent, com una flama en la calma de l'aire».

cada en varietat estàndard) mai no van ser ocupats per la llengua catalana. I, a més, la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), que va establir una política lingüística repressiva, va frenar la progressió de l'ús formal del català en uns quants àmbits. Des del punt de vista del desenvolupament històric, doncs, la difusió –i estandardització– de la varietat codificada per Fabra va tenir una primera etapa de creixement relatiu (1913-1923), una segona etapa de dificultats i repressió (1923-1930), i una tercera etapa, amb la caiguda de la dictadura i la proclamació de la República (1930-1939), de progressió clara. A partir de 1939, amb la victòria militar del general Franco i la consegüent instauració de la dictadura franquista, el procés d'estandardització de la llengua catalana es va col·lapsar. No es reprendria fins molts anys després.

La fase d'**elaboració** (o **cultivació**) –que consisteix en l'ampliació dels recursos expressius i estilístics a mesura que la nova varietat codificada conquereix àmbits d'ús i s'hi adapta, i a mesura que els escriptors i altres «productors» de llengua formal fan seva la varietat codificada i la desenvolupen– va tenir en la col·laboració dels escriptors, durant la dècada dels anys vint i dels anys trenta, tal com Fabra mateix havia previst, una línia eficaç de desenvolupament. L'elaboració de terminologies i la fixació de llenguatges d'especialitat –que també es considera que pertany a aquesta fase– va tenir una primera concreció emblemàtica en la publicació del *Diccionari de medicina* (1936) de Manuel Corachan –prologat pel mateix Fabra–, que és, com assenyalen Xavier Lamuela i Josep Murgades, el primer repertori sistemàtic en llengua catalana de la terminologia d'una disciplina científica.

Obres completes de Pompeu Fabra

L'any 2005 l'Institut d'Estudis Catalans va iniciar el projecte d'edició sistemàtica de l'obra completa de Fabra, sota la direcció de Joan Solà i Jordi Mir. El 2013 se'n va publicar el novè volum.

2. Teoria i criteris de Pompeu Fabra sobre la llengua estàndard

2.1. Una llengua moderna

Fabra es va proposar des del primer moment transformar el català en una llengua de cultura moderna, **apta per satisfer totes les necessitats comunicatives de la societat contemporània**: fer del català, doncs, un idioma funcional, adaptable a tots els àmbits d'ús. Durant la Renaixença, i encara en les primeres dècades del segle XX, una part dels escriptors i intel·lectuals catalans pensaven que la llengua catalana no era apta per a determinats espais considerats «elevats» –la ciència, la filosofia– i que tampoc no era necessari que ocupés els àmbits propis de la modernitat: administració, premsa de massa, sistema d'ensenyament, relacions comercials, etc. Creien que el futur del català quedava garantit si la llengua tenia accés a la literatura de creació. D'altres tenien la idea que calia fomentar una modalitat escrita variada i multiforme, perquè pensaven que això era una manifestació de riquesa lingüística, sense adonar-se que aquesta posició no facilitava l'establiment d'un estàndard comú en la línia del que requerien les societats industrials modernes del pas del segle XIX al XX. En els seus plantejaments sobre el present i el futur de la llengua catalana, Fabra va allunyar-se sempre de tot el que pogués semblar tipisme folklòric i reduccionisme ruralitzant.

Una llengua per a una societat moderna

En el prefaci del *Diccionari Fabra* advertia indirectament que en una llengua pensada per a les necessitats comunicatives d'una societat moderna el aspectes pràctics prevalien per damunt dels que tenen a veure amb la complaença erudita del filòleg: «si per un costat ometem mots que tenen un indubtable interès per al lingüista, per l'altre consignem mots tècnics de formació grecollatina, mots internacionals d'un ben petit interès lexicogràfic, però que cal que s'inclouin en un diccionari normatiu».

2.2. Una veritable varietat estàndard

La llengua escrita de finals del segle XIX i començament del segle XX no satisfia les condicions pròpies d'una varietat estàndard. Des del punt de vista intern –de l'estructura, del codi–, era excessivament polimòrfica (un mateix autor o una mateixa publicació podien presentar una variabilitat lingüística notable), es mostrava poc unitària (els diversos sectors culturals seguien criteris oposats en molts aspectes), presentava rutines castellanitzants que li impedien funcionar amb autonomia i oferia incoherències que l'encaraven –per exemple, barreja indiscriminada de trets arcaïtzants i trets del parlar urbà modern. (Tot i així, tampoc no era una llengua anàrquica, com s'ha repetit després moltes vegades.) A més, no existia cap agent o entitat que exercís una autoritat reconeguda unànimament –o per una gran majoria– en matèria de codificació lingüística. Des del punt de vista extern –de l'ús, de l'estatus– no hi havia, com hem dit, un acord general sobre les funcions que calia preveure per a la llengua.

Pompeu Fabra va treballar per codificar una varietat explícitament sistematitzada i formalitzada, supradialectal, que fos apresada i acceptada per tots els parlants com a neutra i com a representativa de llengua, i que identificués aquests parlants com a membres d'una mateixa comunitat lingüística.

Aquesta varietat –que no coincidia amb cap dialecte ni registre concrets– no havia de ser principalment una eina per a la literatura, sinó la varietat dels registres formals més generals. Per referir-se a aquesta varietat, a l'estàndard, Fabra utilitzava sobretot l'expressió *llengua literària* (o *català literari*), que de vegades alternava amb les denominacions *llengua comuna* i *llengua nacional*. En la dècada dels anys trenta –com han mostrat les recerques de Josep Murgades– també va fer servir precisament l'expressió *llengua estàndard*, llavors completament desconeguda en el món de la lingüística peninsular.

En un article publicat el 1919, en el qual s'adreçava als lectors que s'oposaven a la nova normativa lingüística, Fabra feia veure d'una manera clara que aquesta oposició, en el fons, naixia del fet de no entendre què és realment una varietat estàndard.

«Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara. Pareu bé esment: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Ausias March, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleument la llengua escrita sense rompre'n la unitat.

I, modernament, el problema magne de la nostra renaixença ha estat la formació d'una llengua literària, que no havia pas d'ésser cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial, de mots triats, de formes i construccions triades: la llengua mateixa dels nostres grans escriptors medievals, renovellada i envigorida per les aportacions de tots els dialectes sàviament seleccionades.

Contra els creadors d'aquesta cosa artificial i selecta que és una llengua literària, han clamat sempre els que pensen que la llengua escrita ha d'ésser un mer reflex de la llengua parlada. [...] Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però pensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un conjunt de dialectes, i que tots els nostres esforços han d'endregar-se a aconseguir-ne la més gran uniformitat possible.»

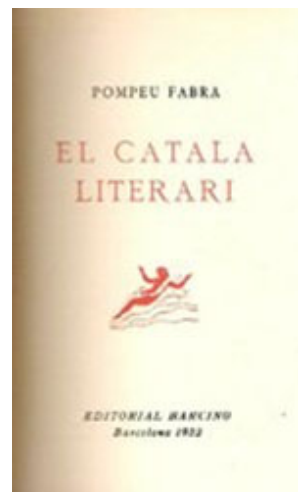
Pompeu Fabra (1919) «Els dialectes catalans i la llengua literària». *Almanac de la Revista* (pàg. 242).

2.3. Una llengua nacional

Fabra recorria de vegades a la denominació de *llengua nacional* per referir-se a la varietat estàndard. Aquesta identificació s'explica, en primer lloc, perquè servia per fer notar que la varietat per la qual treballava no havia de ser, simplement, una varietat codificada; i, en segon lloc, perquè servia per destacar que, com hem vist al subapartat «El català al segle XIX. Estat de la llengua, corrents de codificació» d'aquest mòdul, l'estat nacional modern és l'àmbit per excel·lència de l'estandardització lingüística (i, per tant, per fer notar les insuficiències del procés estandarditzador del català). En altres textos Fabra

El català literari

El 1932 Fabra va aplegar en el volum *El català literari* un conjunt de textos en què tractava d'aspectes teòrics de la seva proposta de llengua estàndard.

utilitzava l'expressió *llengua nacional* per indicar que la varietat objecte de planificació havia d'esdevenir la varietat formal apta per a tots els membres de la comunitat lingüística, no sols per als habitants de la Catalunya estricta. En aquesta línia trobem en passatges de Fabra el mot *nacional* oposat a *dialectal*. I trobem també expressions com *nacionalitzar l'ortografia* per referir-se a fixar una ortografia que serveixi per a tots els parlants de tots els dialectes (i amb la qual tots els parlants de tots els dialectes se sentin identificats).

Finalment, l'expressió *llengua nacional* també apareix en l'obra de Fabra per indicar que l'idioma dels catalans va lligat a la continuïtat històrica (de l'edat mitjana a l'actualitat) d'una determinada cultura, que té vida pròpia i no pot confondre's amb cap altra. Fabra es refereix a la llengua medieval com a manifestació d'una plenitud cultural que va perdre's a partir de la Decadència (època durant la qual el català escrit va quedar subordinat al castellà i perjudicat per aquesta llengua), i planteja l'establiment de la reforma lingüística amb la idea d'aconseguir un idioma autònom, alliberat de la influència acumulada del castellà, en continuïtat històrica amb el català medieval:

«una veritable llengua nacional, la llengua moderna que hauria sortit de la nostra gloriosa llengua medieval sense l'acció pertorbadora de l'espanyol»

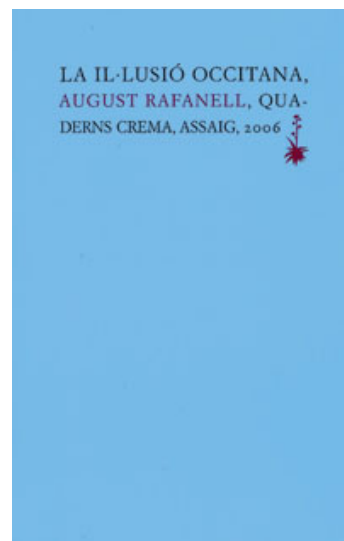
Pompeu Fabra (1919). *Almanac de la Revista* (pàg. 240-242).

Cop de gràcia a la il·lusió occitana

L'any 1934 Fabra i quinze personalitats més van signar el manifest *Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria*, en el qual, alhora que declaraven que la pàtria dels catalans es componia de quatre grans regions (Principat, València, Balears i Rosselló), rebutjaven la unitat amb Occitània. La idea que Occitània i Catalunya compartien la llengua havia tingut grans defensors durant els segles XIX i XX, com documenta el llibre *La il·lusió occitana* d'August Rafanell (Barcelona, Quaderns Crema, 2006).

2.4. Un model monocèntric, composicional i polimòrfic

Durant la Renaixença s'havia debatut si era convenient crear una institució per regular les qüestions de normativa ortogràfica i gramatical de la llengua catalana. De fet, es va arribar a fundar una entitat amb el nom d'Acadèmia de la Llengua Catalana, però mai no va tenir veritable autoritat. Quan es va crear la Secció Filològica al si de l'Institut d'Estudis Catalans, l'acció de Prat de la Riba, el prestigi de Pompeu Fabra i el consens dels dirigents del moviment cultural hegemònic van fer que l'autoritat d'aquesta Secció en matèria de codificació lingüística fos acceptada de mica en mica per la immensa majoria dels escriptors i intel·lectuals. El treball de planificació del català, així, va quedar definit d'acord amb el que avui es caracteritza com un **model acadèmic monocèntric**: un model amb una institució formalment reconeguda com a únic centre codificador.

Algun autor, basant-se en un article intítulat «La tasca dels escriptors valencians i balears» i publicat el 1920, en el qual Fabra animava els escriptors del País Valencià i de les Illes a realitzar una obra de depuració i redreçament de la seva varietat lingüística, ha posat en dubte que el gramàtic tingués una posició monocentrista. El que sembla que cal interpretar, però, és que Fabra encoratjava els escriptors valencians i balears a participar en el que avui, dins el procés de planificació, en diríem la *fase d'elaboració*, més que no pas a constituir-se en instància pròpiament codificadora.

Enric Prat de la Riba (1870-1917), primer president de la Mancomunitat de Catalunya, va fundar l'Institut d'Estudis Catalans.

En el treball planificador de Fabra no es va procedir a la selecció d'un dialecte territorial concret perquè fes de base per a la formació de la llengua normativa. Fabra va partir de la consideració de tots els grans dialectes geogràfics, una opció assequible perquè, des del punt de vista de la variació dialectal, el català –comparat amb moltes altres llengües modernes de cultura– era i és un idioma força unitari. En la pràctica el dialecte central va influir més que altres dialectes en la configuració de la varietat codificada, però aquest predomini relatiu cal atribuir-lo al fet que era un dialecte més conegut, tenia més pes demogràfic i gaudia de més visibilitat en la literatura del moment. No va ser, doncs, el resultat de cap decisió programàtica de Fabra.

Fabra va partir del conjunt de la llengua parlada i escrita del moment, amb l'objectiu de reformar-la, alliberant-la de la tutela del castellà i servint-se de la llengua clàssica com a punt de referència per a la unitat lingüística i com a recurs per dotar la nova varietat codificada d'autonomia estructural. En consonància amb això, va admetre certa variabilitat formal si les diverses alternatives eren igualment coherents amb els plantejaments generals. El model planificador de Fabra, doncs, cal caracteritzar-lo com a **moderadament composicional i polimòrfic**. Podem llegir un passatge que mostra aquesta posició aplicada a un punt concret en la introducció del capítol dedicat al verb de la gramàtica de 1918.

Guerra al «putrefacte dialecte barceloní»

Durant la dècada dels vint, Antoni M. Alcover, que llavors s'oposava als plantejaments de Fabra, va declarar que el dialecte de Barcelona no podia tenir-se en compte per a la construcció de la llengua literària, perquè el considerava excessivament castellanitzat. L'anomenava el *putrefacte dialecte barceloní*.

«En el català de Barcelona la primera persona del singular del present d'indicatiu termina en *o* en la majoria dels verbs (*porto, temo, dormo*). Les formes verbals en *o* són avui les normalment usades pels escriptors de Catalunya, i com a tals han estat incloses en els paradigmes dels §§ 71 i següents; però cal notar que les dites formes són estranyes al català antic i a un bon nombre de parlars catalans actuals, ço que justificaria la tendència que sembla iniciar-se a reemplaçar-les per les formes antigues, desproveïdes de desinència (*port, tem, dorm*) o terminades en *e* (*porte, accepte*), formes per altra part ja usades pels escriptors mallorquins i valencians. Aquestes formes figuren també en els paradigmes dels §§ 71 i següents, –escrites de versaletes i entre claudàtors, –com d'altres d'antigues semblantment caigudes en desuetud en el català central, però usades encara pels escriptors de determinades regions de llengua catalana (València, Mallorca, &c.).»

Pompeu Fabra (1918). *Gramàtica catalana* (pàg. 74).

Com a exemples de **composicionalitat** podem esmentar la grafia dels plurals en *-es* o la representació gràfica de sons que es pronuncien en uns dialectes i no en uns altres, com ara la *-r* de la majoria de paraules (*anar, fuster*) i el conjunt *ix* (*peix*). En el lèxic en són exemples l'adverbi *gairebé*, que era desconegut a les Illes i al País Valencià, o la paraula algueresa *llumí*. En sintaxi, la construcció temporal *en + infinitiu* (*En arribar el tren, nosaltres encara érem a casa*), que es mantenia viva a les Illes i al País Valencià, o les combinacions pronominals *li ho* (*li ho donarê*) i *li'n* (*li'n donarê*), desconegudes en el parlar oral de Barcelona i altres zones però vives en valencià i en àrees del nord-occidental. Com a exemples de **polimorfisme**, a més de la primera persona singular del present d'indicatiu, les variants *meua/meva* del possessiu, la diferent pronunciació de vocals i consonants *i*, en el lèxic, variants com *nen/nin*, *nervi/nirvi* i com *arena/sorra*, *corder/xai*, *granera/escombra*, *melic/llombrígol* o *espill/mirall*.

2.5. Principis de funcionalitat, coherència i autonomia estructural

Fabra va insistir en diversos passatges de la seva obra en el caràcter funcional que havia de tenir la nova llengua codificada: una varietat que els usuaris percebessin com un instrument operatiu, sistemàtic, clar i segur, **apte per resoldre amb comoditat les situacions comunicatives ordinàries**. Això el va dur a moderar la variabilitat formal del codi, a rebutjar en ortografia l'orientació etimologista i buscar-ne la simplificació (per exemple, volia suprimir l'ús de la *h*, però no va aconseguir que aquesta supressió fos acceptada). La idea de la funcionalitat inclou la possibilitat de rectificar un precepte si es comprova que no cristal·litza o que té moltes dificultats per fer-ho. Per això –perquè tenia uns plantejaments dinàmics i sabia que les normes havien de passar per la prova de foc de l'ús–, Fabra unes vegades només suggeria, altres vegades feia propostes sense rotunditat i altres vegades, si ho considerava adient, modificava la proposta.

Una de les crítiques més persistents de Fabra a la llengua dels escriptors del seu temps era que molt sovint presentava una gran incoherència: barreja indiscriminada de trets morfològics llibrescos i propis de la llengua del carrer, convivència forçada d'arcaïsmes i neologismes (sovint mal formats), simultaneïtat de castellanismes detonants i de solucions que evitaven falsos castellanismes. La reforma de Fabra, en canvi, va ser presidida per l'esforç de buscar la coherència, de **configurar un sistema harmònic**: harmonia entre la llengua parlada i la llengua escrita, entre els diferents dialectes territorials, entre el català modern i el català antic (tenint en compte les tendències estructurals i l'evolució històrica de la llengua). El principi de coherència el va dur també a tenir en compte les característiques i solucions del conjunt de les llengües romàniques. Així, per exemple, en la qüestió del complement directe *li* va servir observar que, tret del castellà, els idiomes romànics no admeten –o admeten rarament– la preposició. En canvi, en el terreny dels pronoms relatius va

Lectura complementària

Antoni Ferrando (2000). «La presència dels dialectes territorials en l'obra de Pompeu Fabra». A: Jordi Ginebra; Raül-David Martínez Gili; Miquel Àngel Pradilla (ed.). *La lingüística de Pompeu Fabra* (vol. i, pàg. 279-340). Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili.

Una ortografia per a tothom

L'any 1927 Fabra recordava que l'objectiu de la reforma ortogràfica era posar la llengua a l'abast de tothom: «Mentre el català escrit no era sinó una llengua emprada per un nombre reduït de poetes i literats, l'existència d'una ortografia única tenia escassa importància».

observar que el castellà opera com la majoria de llengües romàniques, i que en aquest cas l'excepció és el francès, que fa que la forma *qui* en funció de subjecte sigui obligatòria.

El principi de l'autonomia estructural va ser un dels principis que van guiar Fabra a l'hora de fixar el català respecte de les llengües veïnes. La immensa majoria dels gramàtics i lexicògrafs del seu temps o anteriors no s'havien plantejat aquesta qüestió i tractaven el català com un simple apèndix del francès o, sobretot, del castellà, acontentant-se amb algun detall lèxic o gràfic que produís la il·lusió de diferència. Fabra va estudiar amb compte les lleis de transformació del llatí a les diferents llengües romàniques i l'evolució històrica del català, i això el va dur a proposar les solucions pertinents, **sense caure, d'una banda, en el servilisme i en la dependència d'un altre codi i, de l'altra, en el purisme dels qui anomenava *descastellanitzadors a ultrança***. El rebuig de la interposició en l'àmbit de la codificació va dur Fabra a redactar les seves gramàtiques normatives i obres didàctiques en català, i de fet el seu *Diccionari general de la llengua catalana* va ser el primer diccionari monolingüe català de la història.

2.6. El recurs a la llengua clàssica

Fabra va recórrer a la llengua dels clàssics catalans com a mitjà per completar el treball de codificació en aquells punts en què el català del seu temps seguia acríticament la pauta de la llengua castellana. El propòsit de Fabra, doncs, no era recuperar la llengua antiga per ella mateixa com a resultat d'una enyorança romàntica, ni complaure's en l'admiració d'un passat literari gloriós. Ell mateix va combatre sovint l'actitud arcaïsta, que de vegades era la manifestació d'una posició intel·lectual immobilitista.

En l'obra de Fabra el recurs a la llengua antiga és, encara que pot semblar paradoxal, un instrument al servei de la modernització de la llengua: un instrument per dotar-la d'autonomia, per redimir-la de la subordinació i per fer-la apta per a totes les funcions comunicatives d'una societat moderna. També és un mitjà per certificar la continuïtat nacional i la coherència històrica de la llengua.

L'ideal que perseguia Fabra, així, no era la resurrecció de la llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que hauria sortit de la llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de subordinació a una altra llengua.

Des del punt de vista tècnic, a més, la incorporació de trets de l'idioma antic no resultava forçat perquè, com va recordar Fabra mateix,

Els "descastellanitzadors a ultrança"

Durant la Renaixença i els primers anys del segle XX, hi havia autors que no acceptaven que es digués *ambient medieval* o *commoció cerebral* i creien que s'havia de dir, per exemple, *ambent mig-aval* i *trasbals cervellívol*. També substituïen *cordial* per *coral*, i *historiador* per *historiaire* i, com que els semblava sospitosos parlar d'*autors selectes*, parlaven d'*autors triats*. D'altres van catalanitzar en *ab intestat* la locució llatina *ab intestato*, i van recórrer a *bulgre* (per *búlgar*) i a *abim* (per *abisme*). Un extrem grotesc és el d'un autor que proposava eliminar *plàntans*, *província* i *seminari* i fer servir, en canvi, *blades*, *provença* i *semenari*.

El recurs als clàssics

Bernat Metge, amb *Lo somni*, és l'escriptor clàssic català que Fabra cita més vegades en la gramàtica de 1918.

«el català havia evolucionat tan poc des de l'Edat mitjana, que encara era possible de recolzar la llengua literària en la llengua dels nostres autors medievals sense por de caure en una llengua excessivament arcaica, massa allunyada del llenguatge parlat».

Pompeu Fabra (1932). *El català literari* (pàg. 110).

2.7. Claredat i lògica

Per la seva formació científica i la seva manera de pensar, Fabra es va enfrontar a la tasca de lingüista guiat per una certa tendència logicista; una tendència que entronca amb una determinada línia de la tradició gramatical occidental. En molts passatges de la seva obra es fa palesa la voluntat de configurar un idioma tan lògic i clar com sigui possible, de convertir-lo en un instrument refinat per a la transmissió de les subtilitats del pensament. En són exemple la regulació de la grafia dels conjunts formats per pronoms febles i verbs (la grafia *facinsho*, confusa fonèticament i sintàcticament, es va convertir en dues de clares: *facin-s'ho* i *faci'ns-ho*) o l'establiment de tres nexes (*que no pas*, *que no i que*) per a les oracions comparatives. En la fixació del lèxic, és resultat d'aquesta posició logicista –un significat per a cada forma– la distinció semàntica establerta entre paraules de la mateixa procedència però de forma diferent (*fulla* ≠ *full*, *orgue* ≠ *òrgan*, *llançar* ≠ *llençar*, *nombre* ≠ *número*).

En general, la posició logicista de Fabra ha estat considerada positiva de cara a la fixació ortogràfica, gramatical i lèxica del català. Però també és cert que de vegades s'ha fet notar que en alguns punts és discutible que els avantatges teòrics de la regulació lògica hagin contribuït a fer del català normatiu un instrument fàcil de fer servir. És el cas, per exemple, del complicat sistema d'accentos i de dièresis, de les excepcions en l'apostrofació o de certes combinacions de pronoms febles. En d'altres punts –per exemple, en la qüestió dels pronoms relatius– Fabra també va regular d'acord amb un criteri logicista, però aquest logicisme segurament no cal atribuir-lo al seu estil, sinó al pes de la tradició gramatical logicista i llatinitzant que també afecta les altres llengües romàniques, en relació amb les quals Fabra segurament no devia voler singularitzar el català.

2.8. Les relacions entre llengua parlada i llengua escrita

Fabra tenia unes aptituds especials, gens comunes a la seva època, per a la gramàtica descriptiva, i són aquestes aptituds el que va conduir-lo, de jove, a criticar severament les gramàtiques catalanes que va conèixer –atès que no descrivien la llengua parlada del moment– i a redactar el seu primer tractat gramatical, amb el qual es proposava posar-les en evidència. Aquesta actitud positiva envers la llengua parlada –i envers la descripció de la llengua parlada– va acompanyar-lo durant l'etapa de *L'Avenç*: tant ell com els seus companys proposaven un model de llengua formal acostat al català parlat i allunyat del català acadèmic escrit del moment. Aquesta posició es va anar matisant i enriquint perquè, d'una banda, tots ells (i Fabra en primer lloc) rebutjaven els castellanismes usats de la llengua oral i, de l'altra, el coneixement progressiu

de les varietats dialectals de fora de Barcelona els van fer veure que acostar-se a la llengua oral volia dir inevitablement acostar-se més a un dels dialectes que a d'altres, i això presentava no pas poques complicacions.

El plantejament de Pompeu Fabra

Fabra plantejava el problema de la relació entre català escrit i català parlat d'aquesta manera:

«¿Hem d'admetre, com ha estat proposat diferents cops, l'existència de dues llengües incompenetrables –una llengua purament literària, arcaica, immobilitzada, i una llengua familiar, vulgar, condemnada a una perpetua degradació– o rebutjar una tal dualitat i voler les dues llengües tan acostades que la parlada pugui infondre tota la seva vida a la literària i pugui, en canvi, anar assimilant tots els perfeccionaments i refinaments introduïts en aquesta?».

Pompeu Fabra (1907). «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari» (pàg. 367-368).

Després de l'etapa de *L'Avenç*, i fins al final del seu treball com a gramàtic, Fabra va continuar mantenint la posició que el català oral havia de ser la base del català formal –en tota la seva obra apareix la preocupació que no hi hagi divorci entre la llengua parlada i la nova varietat codificada–, i va arribar a la convicció que els diferents dialectes, si se'ls esporgava de castellanismes i se'n potenciaven els trets menys vulgaritzants–, **podien sentir-se igualment acollits per una mateixa ortografia i per una morfologia i una sintaxi formals moderadament composicionals i polimòrfiques**. Els plantejaments de Fabra se sustentaven en la idea que, a diferència dels estàndards d'altres llengües modernes de cultura –que, per l'alt grau de variació entre els seus dialectes geogràfics, forçosament s'allunyen de la llengua oral o d'alguns dels dialectes–, l'estàndard català podia ser una varietat relativament pròxima a totes les varietats territorials i, per tant, podia ser una varietat relativament pròxima a la llengua parlada.

Com sabem, Fabra rebutjava els castellanismes de la llengua oral, i en aquest punt, doncs, la preeminència del català parlat quedava cancel·lada. El recurs a la llengua clàssica era llavors, com hem vist, un dels mitjans per substituir els mots, trets i estructures castellanitzants que quedaven desestimats. La previsió de Fabra era que aquests nous mots, trets i estructures s'incorporessin a la varietat estàndard, però també al parlar ordinari dels catalans. Una de les característiques del pensament de Fabra sobre les relacions entre llengua escrita (considerada com a encarnació de la varietat estàndard) i llengua parlada és també aquesta: **la varietat establerta com a normativa o estàndard ha d'influir en la llengua parlada**, de manera que totes dues acabïn acostant-se. Aquesta posició, que d'una banda sembla lògica si tenim en compte que en les societats modernes l'estàndard té un efecte homogeneïtzador en relació amb les altres varietats idiomàtiques i fa que s'interioritzi com a model idiomàtic del parlar ordinari, d'altra banda, segurament és deutora, en part, del clima cultural noucentista que va emmarcar l'obra de Fabra: els ciutadans ben educats havien de parlar sempre correctament, amb bon gust i amb elegància.

2.9. La col·laboració dels escriptors

A l'Europa del primer terç del segle XIX els escriptors –en un sentit ampli: narradors, poetes i dramaturgs, i també assagistes i periodistes– tenien una influència en la conformació de la varietat estàndard de les diferents llengües nacionals –sobretot pel que fa a la difusió i l'elaboració– molt superior a l'actual. En el cas català aquesta influència, en termes relatius, era encara superior perquè la literatura era l'únic àmbit d'ús en el qual s'havia arribat a una certa normalitat.

Fabra va tenir en la col·laboració dels escriptors, durant la dècada dels anys vint i dels anys trenta, tal com ell mateix havia previst, un ajut poderós per a la feina d'elaboració del nou català estàndard. Els convidava contínuament a utilitzar la llengua adaptada a la nova normativa, a fer aportacions i a assajar la viabilitat de les propostes que ell i altres estudiosos anaven fent. D'una manera especial pensava en els escriptors que procedien d'àrees dialectals allunyades de Barcelona: ells podien contribuir, amb el seu coneixement i la seva praxi literària, a enriquir o completar la llengua formal incorporant mots o trets de la seva contrada.

Tant a les *Converses filològiques* com en altres treballs Fabra expressa sovint aquesta necessitat de comptar amb els escriptors. Parlant, per exemple, de la possibilitat de recuperar les estructures amb el pronom impersonal *hom* –un pronom de la llengua antiga, que llavors havia desaparegut tant del català oral com del català escrit–, escrivia el següent:

«La sort que pugui tenir aquesta construcció està en mans dels escriptors, que, ara com ara, l'haurien, sens dubte, d'usar més aviat amb moderació; potser no arrelarà i acabarà essent abandonada, però valia la pena d'assajar-la».

Pompeu Fabra (1932). *El català literari* (pàg. 112).

Entre els escriptors que van col·laborar en aquesta tasca n'hi ha de tan coneguts com Guerau de Liost, Joaquim Ruyra, Josep Carner, Carles Riba i Antoni Rovira i Virgili.

Antoni Rovira i Virgili

Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), periodista, historiador i polític, va divulgar l'obra de Fabra a través d'opuscles i articles a la premsa. A més, la seva prosa periodística brillant és un dels primers exemples d'adaptació reeixida a les noves orientacions lingüístiques.

3. Temes i problemes de la codificació establerta per Pompeu Fabra

3.1. L'ortografia i l'ortoèpia

La fixació ortogràfica és el repte més immediat de la codificació i, efectivament, l'ortografia catalana va ser el primer àmbit de la llengua que va rebre atenció normativa, amb la publicació, el 1913, de les *Normes ortogràfiques* (que, com hem dit, van adquirir la forma definitiva el 1917, amb les modificacions que va aportar el *Diccionari ortogràfic*).

L'objectiu principal de Fabra era establir una ortografia sistemàtica, simplificada i apta per a totes les gran àrees dialectals.

Un exemple de simplificació el tenim en la supressió de les *h*. En el català escrit del moment eren usuals, a més de la *h* etimològica (*home, haver*), la *h* rere la *c* final (*amich, poch, fosch*), la *h* com a marca de pronúncia disil·làbica (*pahir, rahó*) i la *h* en les formes verbals amb tres vocals en contacte (*diuhen, veuhen*). Cap no tenia justificació fonètica. Fabra va suprimir-les totes, tret de la primera, que no va aconseguir eliminar perquè no va tenir prou suport dels altres membres de la Secció Filològica. Un exemple de regulació per a tots els dialectes el tenim en la grafia dels plurals femenins. La llengua escrita del moment es debatia entre les grafies *-as* i *-es*. Fabra va triar la segona perquè representava la pronúncia occidental però acollia igualment la pronúncia oriental, amb vocal neutra, que tant pot representar-se amb *a* com amb *e*.

Els problemes ortogràfics als quals Fabra va dedicar més atenció, que eren a més els que suscitaven més debats entre els escriptors i els que provocaven més vacil·lació, són la representació gràfica de l'article definit (*l'eina / la eina*), de les oclusives a fi de mot (*amarg/amarc, verd/vert*), de les bilabials (*cavall/caball, haver/haber*), de les laterals –amb la qüestió de la *ela* geminada– (*abella/abeyla/abeia, col·legi/colegi/collegi*), de les prepalatals (*caixa/caxa, despatx/despaig/despax, viatge/viatje*), de les sibilants alveolars (*bizantí/bisantí, plaça/plassa*) i de la *r* a final de mot (*potser/potsé*). Per resoldre tots aquests problemes Fabra va fer una acurada anàlisi de la pronúncia dels diferents dialectes, de la coherència o incoherència de la tradició gràfica catalana i de les solucions de les altres llengües romàniques, que va tenir en compte sobretot pel que fa a la representació gràfica dels cultismes (punt en el qual es va mostrar més etimologista, a diferència de la posició que va adoptar en relació amb els mots patrimonials).

La *ela* geminada

El so que expressa la *ela* geminada era viu en el català del segle XIX, però no tenia una representació uniforme. Fabra era partidari de representar-lo amb *ela* doble (*ll*), i llavors buscar un altre signe per a la lateral palatal. Aquesta proposta, però, no va reeixir, i es va acordar representar la palatal amb doble *ela* i el so allargat amb dues *eles* unides per un punt volat.

Pel que fa a l'accentuació, Fabra va fixar l'accent gràfic com a marca alhora de tonicitat i d'obertura, sistematitzant l'anomenat *accent greu* per a les vocals obertes (è, ò) i l'accent anomenat *agut* per a les vocals tancades (é, ó), i prescrivint l'accent en els mots esdrúixols, en els aguts acabats en vocal o *as, es, is, os, us, en i in*, i en els plans no acabats en aquestes lletres. A més, Fabra va fer notar que la pronúncia legítima de mots com *història* o *pàtria* era esdrúixola (perquè en català no hi ha diftongs creixents) i que, per tant, aquests mots havien de portar accent gràfic. Com a contrapartida, no tenia sentit accentuar mots plans com *alegria* o *dia*, ni tampoc d'altres com *estudia* i *continua* (calia combatre, doncs, el castellanisme consistent a pronunciar *estúdia* i *contínua*).

Fabra, fonetista

Fabra sempre va tenir en compte que les lletres eren representacions de sons, a diferència del que passava amb la majoria d'autors de gramàtiques i ortografies de la seva època. La seva excel·lent capacitat d'anàlisi fonètica li va permetre parlar d'ortografia amb rigor.

La reforma que va introduir en la fixació gràfica dels pronoms febles, amb la sistematització de l'apòstrof i el guionet, és la més espectacular, perquè l'operació no era simplement ortogràfica sinó que abastava també aspectes fonètics, morfològics i sintàctics, i això la feia especialment complexa. Fabra va establir les quatre formes gràfiques dels pronoms (*me, m', em i 'm; te, t', et, 't*, etc.), i a partir d'aquí va regular-les d'acord amb la posició preverbal o postverbal i amb el caràcter vocàlic o consonàntic de la lletra inicial o final del verb. També va regular la grafia de les combinacions de pronoms.

Finalment, cal assenyalar que, encara que en segon pla perquè no tenia un caràcter tan urgent, Fabra també es va ocupar de qüestions d'ortoèpia. Per donar-ne ni que sigui una mosta transcrivim un passatge d'una de les seves *Converses filològiques*.

«Tots sabem com, durant la renaixença literària, ens han preocupat les qüestions ortogràfiques. [...]. Avui, gràcies a tenir fixada l'ortografia, podem començar ja a ocupar-nos d'ortoèpia. No és, potser, encara l'hora, mentre no disposem de l'escola, d'intentar el restabliment de la *v*, però hauríem ja de preocupar-nos resoludament de restablir els sons *tj, bbl, ggl, mt* (en mots com *viatjar, poble, regla, redemptor*), de corregir la pronunciació dels mots que pronunciem amb *s* en lloc de *z* o viceversa, de combatre l'ensordiment de certes consonants en els enllaços (*els astres*: pron. *elszas-tres*, no *el-sas-tres*), de corregir la pronunciació defectuosa de moltes combinacions vocàliques. No ens atrevim, però, a dir de restablir la *l* doble mentre hi hagi qui escriu *cel·lebrar, el·lecció, rel·ligió...*»

Pompeu Fabra (2010). *Converses filològiques* (pàg. 466, 1923).

3.2. La morfologia

Segons Mila Segarra,

«allà on l'activitat de Fabra resultà autènticament revolucionària, veritablement moderna, fou en el camp de la morfologia».

Mila Segarra (1985). *Història de la normativa catalana* (pàg. 91).

La morfologia no havia rebut tanta atenció en els debats lingüístics del segle XIX com l'ortografia, però presentava problemes igualment greus, que es feien més visibles si tenim en compte la variació dialectal i subdialectal, especialment en l'àmbit del verb, però també en altres punts (pot servir com a exemple

per ponderar la dificultat de la feina saber que la primera persona del plural del pronom personal fort presenta en català formes tan variades com *nosaltres*, *nosatres*, *nosaltros*, *nosatros*, *nantros*, *natros*, *naltros*, *naltres*, etc.).

Fabra va preocupar-se en primer lloc de descriure la morfologia de la llengua parlada de Barcelona, i a poc a poc va anar incorporant dades dels altres dialectes i de la llengua antiga, i així va arribar a fixar la seva proposta de codificació morfològica.

És en aquest apartat de la morfologia on Fabra va mostrar més tendència a acceptar el polimorfisme, sobretot si les alternatives dels diferents dialectes tenien l'aval de la llengua clàssica.

Aquest és el cas de la primera persona del present d'indicatiu de la majoria de verbs. Fabra no sols va acceptar la forma amb *-o* del barceloní (*porto*, *temo*, *dormo*), sinó la forma sense desinència del balear (*port*, *tem*, *dorm*) i la forma acabada en *e* dels valencians (*porte*, *accepte*), que fins i tot sembla que va considerar preferibles durant un temps perquè la forma del dialecte central és estranya al català antic.

Els principals punts de morfologia que havien de ser fixats són els següents. En l'esfera nominal, la forma de l'article (*lo* predominava en els textos i era una forma viva dialectalment, *el* era la forma del dialecte barceloní), la desinència *-o* d'alguns noms masculins (*metre/metro*, *cotxe/cotxo*, *barat/barato*), la forma dels possessius (Fabra va acceptar *meva/teva/seva* i *meua/teua/seua*, però *nostre/vostre* i no pas *nostro/vostro*), les formes dels pronoms febles (el català escrit del XIX havia estat refractari a fer aparèixer les formes reforçades, probablement considerades menys literàries), i el plural dels antics proparoxítons llatins (*homes/hòmens*, *joves/jóvens*) i dels mots del tipus *trist*, *desig*, *bosc*, *text*.

Pel que fa a la morfologia verbal, els principals punts que calia fixar eren la forma de la primera persona del present d'indicatiu (com ja hem vist), del present de subjuntiu (es va admetre per a la primera persona singular *porti*, *porte* i *port*, però no *porto*), de l'imperfet del subjuntiu (es va admetre *portés* i *portàs* per a la primera i tercera persona singular, i també *portessis*, *portesses* i *portasses* per a la segona singular), la qüestió del morfema temàtic dels verbs incoatius i la fixació de l'infinitiu d'alguns verbs amb variant rizotònica i no rizotònica (*ca-ber/cabre*, *caler/caldre*). Va rebre especial atenció de Fabra el fenomen de la velarització, és a dir, de la presència dels sons representats per *k* o *g* en el radical: *poder/púguer/puguer*, *veïés/vegués/vegés*; *movent/mogués*, etc. Finalment, Fabra va tractar de la influència castellana en la morfologia verbal catalana, el principal rastre de la qual havia consistit a fer passar a la tercera conjugació (*incurrir*, *interrumpir*, *debatir*, *concebir*) verbs que en català són de la segona (*incórrer*, *interrondre*, *debatre*), o bé a crear, imitant la terminació castellana *-ecer*, verbs en

La primera gramàtica de Fabra

Des de la seva primera gramàtica, publicada el 1891, Fabra va mostrar una destresa inusual en la descripció de la morfologia del català parlat, i en l'anàlisi contrastiva entre les formes vives i les formes de la llengua escrita.

-èixer (*prevalèixer, abastèixer, florèixer, permanèixer*) en substitució dels genuïns (*prevaler, abastar, florir, romandre*) (i d'on sortien, així, formes com *incurreix, interrompim, debatit, concebirà, prevaleixent, abasteixen, floreixent, permanescut*).

3.3. La sintaxi

La sintaxi no va atraure l'interès dels gramàtics catalans del segle XIX, en part perquè no veien que el català tingués cap particularitat sintàctica rellevant i en part perquè la lingüística general i romànica d'aleshores se centrava en la fonètica, la morfologia i el lèxic. Va ser Antoni M. Alcover el primer lingüista que va cridar l'atenció sobre el fet que existia una sintaxi catalana específica, i això va contribuir a fer que en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 s'hi tractessin uns quants temes sintàctics (la preposició en el complement directe, la concordança del participi, els auxiliars *ser* i *haver*, etc.). Tampoc Fabra va dedicar esforços especials a les qüestions de sintaxi durant els primers anys de la seva participació en el debat públic sobre la llengua.

Va ser durant la primera dècada del segle XX que Fabra va estudiar amb detall la sintaxi dels clàssics catalans i la va comparar amb la sintaxi catalana moderna i amb la de les altres llengües romàniques. Des del punt de vista normatiu, aquest estudi va cristal·litzar en els preceptes i recomanacions de diversos capítols de la *Gramàtica catalana* (1918) i en altres treballs com *Les principals faltes de gramàtica* (1925), dedicat íntegrament a la sintaxi. En contrast amb el que s'havia esdevingut amb l'ortografia i la morfologia, en la codificació sintàctica el pes de la llengua antiga va ser molt alt. Potser per això –perquè Fabra era conscient que alguns dels punts que establia podien ser difícils d'assimilar–, en sintaxi va mostrar una certa tendència a recomanar i aconsellar més que no pas a formular preceptes rígids.

Entre els aspectes que Fabra va regular seguint sobretot la llengua antiga (de vegades recolzant-se també en usos dialectals vius) hi ha el fenomen del canvi i caiguda de preposicions, l'expressió de l'abstracció i la intensitat (que va dur-lo a rebutjar categòricament l'anomenat *article neutre*), la distribució de les preposicions *per* i *per a*, l'absència general de preposició en el complement directe, la doble negació, la construcció «*en* + infinitiu» amb valor temporal, l'ús del possessiu *llur*, la coordinació dels adverbis en *-ment*, el sistema del relatiu i –parcialment– la concordança del participi. En altres punts el treball de Fabra buscava preservar usos genuïns del català parlat del moment que patien l'amenaça de la pressió de construccions sintàctiques castellanitzants que s'introduïen per mitjà de la llengua escrita: evitar el *doncs* causal, defugir el gerundi copulatiu i de posterioritat, no ometre la conjunció *que* en les subordinades.

Gramàtica de la llengua catalana

La *Gramàtica de la llengua catalana*, de 1912, recull entre altres coses els resultats de les recerques de Fabra sobre la sintaxi dels clàssics catalans. És una obra descriptiva, sense intenció normativa, però va resultar molt útil per a l'establiment dels preceptes sintàctics de la gramàtica de 1918.

Un dels capítols de la sintaxi que va requerir més esforç normatiu va ser el dels pronoms febles (que, com hem dit, té la dificultat afegida que els aspectes sintàctics s'hi amalgamen amb els aspectes morfològics i ortogràfics). Fabra es va plantejar la qüestió amb una mirada ambiciosa: per establir les funcions i les combinacions, va adoptar el criteri que a cada forma o combinació hi havia de correspondre una funció sintacticosemàntica i viceversa, per poc que la llengua clàssica i rastres de la llengua viva actual avalessin la pretensió. En aquest punt la llengua viva de la major part del domini es trobava lluny d'aquest ideal, i Fabra va haver de confeccionar un sistema híbrid, més aviat logicista, de formes i estructures antigues, valencianes i de la resta del domini. Un aspecte en què el logicisme fabrià va resultar parcialment perjudicial és el dels anomenats *pleonasmes ponominals*. Si d'una banda la posició més aviat rígida de Fabra es justifica perquè construccions com *Hi vaig anar-hi* eren molt freqüents en la llengua oral i era lògic mirar d'evitar-les, de l'altra no es justifica si té com a conseqüència condemnar estructures com les de *En aquest pis hi toca el sol* o *Als escriptors els cal saber gramàtica*, que s'han de considerar normals en la llengua.

3.4. El lèxic

La fixació del lèxic normatiu va arribar amb la publicació del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), si bé un aspecte important d'aquest treball de fixació –l'establiment de les variants gràfiques i formals– havia estat realitzat en bona part amb la redacció del *Diccionari ortogràfic* (1917). La fixació de variants gràfiques i formals és un aspecte elemental del treball lexicogràfic, però precisament per això convé destacar-lo, ja que en el cas català va ser d'una magnitud gegantina. La feina tenia dues vessants. En primer lloc, fixar l'ortografia de cada paraula d'acord amb les normes establertes. Establir les regles ortogràfiques no és la funció d'un diccionari, però la fixació ortogràfica d'un idioma no s'acaba amb unes normes sinó amb l'explicitació exhaustiva de la forma gràfica de cada mot. En segon lloc, fixar, entre les diverses variants formals amb la mateixa etimologia o base lèxica, la que calia considerar correcta (o les que cal considerar correctes).

Fabra, en relació amb la pràctica dels diccionaris catalans del segle XIX i començament del XX –que no resolien el problema i es limitaven al treball simplement acumulatiu–, va procedir a una dràstica reducció en aquest punt, que va ser conseqüència d'una difícil i compromesa feina de selecció.

Lectura complementària

El lingüista Joan Solà (1940-2010) va ser l'estudiós que va analitzar amb més detall els encerts i les limitacions de la codificació sintàctica de Fabra. En relació amb això, aquest llibre va ser (i és encara) una fita:

Joan Solà (1971-1972). *Estudis de sintaxi catalana* (2 vol.). Barcelona: Edicions 62.

Per fer-se una idea de la complexitat, convé saber que, per exemple, Fabra va haver de decidir quina forma admetia entre les tretze variants formals següents, totes aparegudes en algun moment en la prosa catalana dels segles XIX i XX: *llavors, lavors, allavons, allavonses, allavòrens, allavores, allavors, llavò, llavons, llavonses, llavòrens, llavores* i *llavoros*.

Un altre aspecte rellevant en relació amb el lèxic va ser el treball de descastellanització. La castellanització del lèxic del català del moment tenia diverses manifestacions, des del manlleu més estrident (*bueno*) fins al més imperceptible (*reflexar*), i incloïa castellanismes morfològics (canvi de gènere de noms, canvis de conjugació de verbs), desplaçaments d'accent, creuaments semàntics i altres fenòmens. Fabra, a més, va haver de combatre els descastellanitzadors a ultrança, que volien evitar qualsevol mot que s'assemblés al castellà (cultismes inclosos: preferien *anyal* a *anual*, i volien substituir *medieval* per *migeval*).

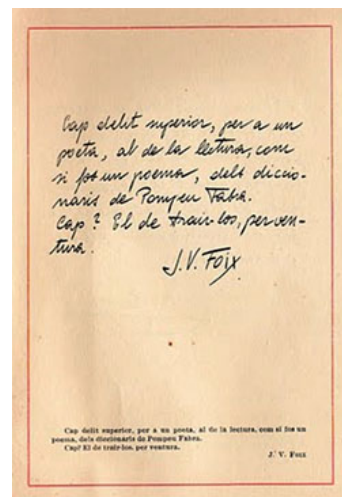
L'adhesió dels escriptors

El 1933 l'editor Antoni López Llausàs va preparar, amb motiu de la publicació del *Diccionari*, un recull en reproducció facsímil de breus panegírics autògrafs d'escriptors i polítics catalans. El poeta J. V. Foix va ser un dels qui van contribuir-hi.

Finalment, cal destacar l'equilibri en la inclusió al diccionari de mots dialectals i arcaics, de neologismes i de mots tècnics o especialitzats. Pel que fa a aquests darrers, el diccionari en recollia força, potser fins i tot en excés per a un diccionari general, però cal tenir en compte que en aquell moment l'obra havia de certificar que el català era una llengua funcional, apta per a necessitats comunicatives com les relatives a la ciència i la tècnica, i havia de guanyar-se la condició d'obra de referència en aquest àmbit del lèxic. Es tractava d'evitar la mentalitat de subordinació lingüística que hauria dut els usuaris a utilitzar el diccionari per resoldre només dubtes sobre lèxic comú, i a recórrer a diccionaris d'altres llengües per al coneixement de lèxic tècnic i científic.

Despatx de Pompeu Fabra a l'Institut d'Estudis Catalans, on va treballar elaborant el *Diccionari general de la llengua catalana*.

Resum

En aquest mòdul, que ha tingut com a objectiu fer conèixer l'estat de la llengua catalana al segle XIX en relació amb els problemes de la codificació i l'estandardització lingüístiques i el procés de formació i implantació de la nova normativa de Pompeu Fabra, hem dibuixat un panorama general que pot resumir-se de la manera següent.

Durant el segle XIX el desplegament del projecte de nació espanyola impossibilita l'accés dels altres idiomes als àmbits d'ús formals i els redueix, així, a l'espai familiar i col·loquial i a l'àmbit de l'expressió folklòrica i, per tant, els impedeix desenvolupar una varietat estàndard. Tanmateix, a Catalunya sorgeix un moviment, la Renaixença, que reivindica l'ús del català com a idioma de la literatura pròpia. A mesura que es desenvolupa el moviment es debat sobre el codi lingüístic que ha de ser l'instrument d'aquesta nova literatura. Es perfilen tres corrents d'opinió: el català acadèmic de tradició moderna, el català acadèmic de tradició antiga i el «català que ara es parla».

A partir dels anys vuitanta es va reclamar progressivament l'ús del català en nous àmbits, i amb el Modernisme, a començament dels noranta, cristal·litza un moviment que aspira a convertir el català en llengua nacional. Es defensa llavors la creació d'un sistema gramatical i ortogràfic funcional, acostat a l'idioma parlat i desproveït de rutines castellanitzants. El principal impulsor d'aquesta orientació és el grup d'escriptors joves que s'aglutinen al voltant de la revista *L'Avenç*, entre els quals cal destacar Pompeu Fabra.

Després del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) Fabra aconsegueix per al seu projecte de reforma lingüística l'adhesió creixent de nuclis amb influència, i el 1911 entra a formar part de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. L'any 1913 es publiquen les *Normes ortogràfiques*, el 1917 el *Diccionari ortogràfic*, el 1918 la *Gramàtica catalana* i el 1932 el *Diccionari general de la llengua catalana*. La llengua codificada per Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans va implantar-se socialment amb una relativa rapidesa –va tenir el suport polític de Prat de la Riba–, malgrat certs corrents d'oposició.

L'obra de Fabra encaixa en el marc de les fases de la planificació lingüística. Els criteris que guien el seu treball són fer del català una llengua apta per a les necessitats comunicatives d'una societat moderna i convertir-la en llengua nacional (una llengua per a tota la comunitat lingüística i coherent amb la llengua antiga), amb una veritable varietat estàndard (que ell anomenava normalment *llengua literària* o *llengua comuna*). Fabra opta per un model acadèmic monocèntric, moderadament composicional (parteix de la consideració de tots els

grans dialectes geogràfics, amb l'objectiu de reformar-los i alliberar-los de la tutela del castellà) i polimòrfic (va admetre certa variabilitat formal si era coherent amb els plantejaments generals).

Fabra va treballar també per un model funcional, coherent i autònom. Va recórrer a la llengua dels clàssics catalans com a mitjà per completar l'ideal de llengua que hauria sortit del català antic sense els llargs segles de decadència literària i de subordinació a un altre idioma. Un ideal que alhora havia de ser clar i lògic i pròxim a la llengua parlada (un cop bandejats els castellanismes). Finalment, Fabra va comptar amb la col·laboració dels escriptors per a la feina d'elaboració del nou català estàndard.

Quant a la intervenció en relació amb els diferents aspectes de la llengua, Fabra va optar, en la codificació gràfica, per establir una ortografia sistemàtica, simplificada i apta per a totes les gran àrees dialectals. En morfologia va ocupar-se en primer lloc de descriure el sistema morfològic de la llengua parlada de Barcelona, i a poc a poc va anar incorporant dades dels altres dialectes i de la llengua antiga, i així va arribar a fixar una proposta de codificació morfològica amb certa tendència al polimorfisme, sobretot si les alternatives dels diferents dialectes tenien l'aval de la llengua clàssica. En contrast amb el que s'havia esdevingut amb l'ortografia i la morfologia, en la codificació sintàctica el pes de la llengua antiga va ser molt alt. El treball de Fabra es va centrar en la recuperació d'estructures clàssiques i en la consolidació de construccions vives genuïnes que reculaven per la pressió de la sintaxi castellanitzant de la llengua escrita del moment.

En l'àmbit del lèxic va destacar la selecció i fixació de variants gràfiques i formals –un aspecte elemental de la feina lexicogràfica, però que en el cas català va ser d'una magnitud gegantina– i el treball de descastellanització (tant d'unitats manllevades com de calcs formals). Finalment, cal posar en relleu l'equilibri en la inclusió al diccionari normatiu de mots dialectals i arcaics, de neologismes i de mots tècnics o especialitzats, un equilibri que va conferir al lèxic català un caràcter funcional, genuí i modern.

Activitats

1. El debat entre Antoni de Bofarull i Marià Aguiló durant la segona meitat del segle XIX al voltant de la modalitat que havia de servir de base per al català codificat té cert paral·lisme amb el debat que es va produir més o menys a la mateixa època al voltant de l'estàndard d'una llengua del nord d'Europa. Busqueu informació sobre els protagonistes d'aquest debat i sobre les seves posicions.

2. Llegiu aquest passatge del poeta Joan Maragall, d'un article de 1902 que havia publicat defensant-se dels qui a Espanya titllaven el català de dialecte. Després redacteu un escrit (d'un màxim d'una pàgina) en què indiqueu quines de les idees del text contrasten amb el pensament de Fabra sobre la llengua literària.

«Porque, por lo demás, cada cual se da a entender como puede, y los únicos timbres de nobleza de un lenguaje son las grandes obras de expresión de sus poetas; y su mayor belleza es su espontaneidad, su libertad [...]. Si el único estigma con que amenazáis la franca expresión de mi lenguaje es llamarle dialecto, yo bendigo haber nacido hablando a mi manera y no cautivo de un diccionario. Si me preguntáis burlescamente dónde está mi gramática, contestaré arrogantemente: –Mi gramática está en mi humor, en mi pasión, en el verbo libre de los genios [...]–. Si me preguntáis dónde está mi academia diré: –En las montañas, en los valles, en las costas del mar, en los arrabales de las grandes poblaciones.»

3. Busqueu, en la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra de 1918/1933, fora del capítol dedicat al verb, cinc exemples d'acceptació del polimorfisme. Tingueu en compte que l'acceptació del polimorfisme es pot formular de maneres diferents (entre altres, indicant «També es pot dir», indicant «també» i, simplement, indicant «o»).

4. Fabra va establir que una construcció com «Ells ens envien flors, i nosaltres els hi enviem fruita» és inadequada en el català formal. Tenint en compte que era una classe de construcció típica de la llengua parlada i que no era d'influència castellana, expliqueu quin és el principi o criteri que el va conduir a rebutjar-la.

5. El *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) recull totes les paraules que en aquell moment Fabra va considerar com a acceptables en el català comú, amb independència de la procedència geogràfica de cada mot. Busqueu-ne cinc que procedeixin de dialectes que no siguin el dialecte central.

Exercicis d'autoavaluació

1. Durant els anys seixanta i setanta del segle XIX emergeixen els tres corrents d'opinió principals de la Renaixença al voltant de la codificació del català literari. Quin és el corrent que encapçalava Marià Aguiló i com es caracteritza?

2. La codificació de la llengua que defensa el Modernisme està orientada...

- a) a la construcció d'un model arcaïtzant, que reflecteixi la riquesa de la llengua medieval.
- b) a la fixació de recursos lingüístics formals per al teatre i per a la premsa humorística.
- c) a la creació d'un sistema gramatical i ortogràfic funcional, acostat a l'idioma parlat i desproveït de rutines castellanitzants.
- d) a la consolidació d'un estàndard tan poc diferent del castellà com sigui possible.

3. Quin fet va ser transcendental per a la difusió de les *Normes ortogràfiques* de 1913?

4. Quins són els tres textos principals que contenen la codificació lingüística de Pompeu Fabra?

5. Què vol dir que Fabra es va proposar transformar el català en una llengua de cultura moderna?

6. Indiqueu quina d'aquestes afirmacions és certa i quina no.

- a) Fabra utilitzava les expressions *llengua literària* (o *català literari*), *llengua comuna* i *llengua nacional* per referir-se a la llengua estàndard.

- b) Fabra pensava que la llengua estàndard havia de servir sobretot per a la literatura.
- c) Fabra creia que el dialecte barceloní del moment ja era prou bo per fer de base de la llengua estàndard.
- d) Fabra va treballar per una varietat explícitament sistematitzada i supradialectal.

7. El model planificador de Fabra cal caracteritzar-lo...

- a) com a monocèntric i moderadament composicional i polimòrfic.
- b) com a monocèntric, composicional i uniforme.
- c) com a policèntric, unitari i moderadament polimòrfic.

8. De què són exemples l'acceptació de les variants *meua/meva* del possessiu i, en el lèxic, de variants com *nen/nin*, *nervi/nirvi* i com *arena/sorra*, *corder/xai*?

9. Quin va ser l'objectiu principal de Fabra en l'àmbit de la codificació ortogràfica?

10. En contrast amb el que s'havia esdevingut amb l'ortografia i la morfologia, quin pes va tenir la llengua antiga la codificació sintàctica?

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1.

El poeta mallorquí Marià Aguiló encapçalava el corrent que defensava el català acadèmic de tradició antiga. Aquest corrent seleccionava com a base la llengua dels escriptors medievals i recorria també als dialectes rurals de tot el domini lingüístic, i rebutjava la tradició escrita moderna i els parlars urbans perquè considerava que presentaven un nivell excessiu d'interferència lingüística del castellà.

2.

c) A la creació d'un sistema gramatical i ortogràfic funcional, acostat a l'idioma parlat i desproveït de rutines castellanitzants.

3.

El fet que, per decisió de Prat de la Riba, fossin adoptades en tots els documents oficials de la Diputació de Barcelona i de les institucions que en depenien i, poc després, el 1914, quan es va crear, per la Mancomunitat de Catalunya.

4.

Les *Normes ortogràfiques* (1913), la *Gramàtica catalana* (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932).

5.

Que es va proposar fer del català una llengua apta per satisfer totes les necessitats comunicatives de la societat contemporània.

6.

a) Certa b) Falsa c) Falsa d) Certa

7.

a) com a monocèntric i moderadament posicional i polimòrfic.

8.

De polimorisme.

9.

L'objectiu principal de Fabra va ser establir una ortografia sistemàtica, simplificada i apta per a totes les gran àrees dialectals.

10.

Un pes alt.

Bibliografia

- Argenter, Joan A.** (ed.) (2000). *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Argenter, Joan A.** (2010). «Les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra i la codificació del català en el context europeu». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. III, pàg. 13-76). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Badia i Margarit, Antoni M.** (2005). «Pompeu Fabra, entre el país i la llengua». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. I, pàg. 23-53). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Bladé Desumvila, Artur** (1965). *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Bladé Desumvila, Artur** (1969). *Pompeu Fabra. Biografia essencial*. Barcelona: Pòrtic.
- Bofarull, Antoni de** (1987). *Escrips lingüístics* (edició de Jordi Ginebra). Barcelona: Alta Fulla.
- Bonet, Sebastià** (1989). «Els manuals de gramàtica i la llengua normativa». A: Joan Martí; Lídia Pons; Joan Solà (ed.). *Actes de les Terceres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa* (pàg. 11-73). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bonet, Sebastià** (2004). «Pompeu Fabra, un catedràtic extraordinari». A: Jordi Malé; Rosa Cabré; Montserrat Jufresa (ed.). *Els grans mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona* (pàg. 79-92). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Bonet, Sebastià** (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. I, pàg. 159-204). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Colón, Germà** (2007). «Introducció al *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. VII, pàg. 15-40). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Colón, Germà; Soberanas, Amadeu-J.** (1986). *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Costa Carreras, Joan** (2009). *La norma sintàctica del català segons Pompeu Fabra*. Munic: Peniope.
- Cubells, Olga; Anna Montserrat** (ed.) (2007). *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls/Tarragona: Cossetània Edicions / Universitat Rovira i Virgili.
- Fabra, Pompeu** (2005-2013). *Obres completes* (9 vol.; a cura de Jordi Mir i Joan Solà). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Ferrando, Antoni** (2006). «Percepció i institucionalització de la norma lingüística entre els valencians. panorama històric (1238-1976)». A: Antoni Ferrando; Miquel Nicolás (ed.). *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina* (pàg. 189-251). Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Ferrando, Antoni; Nicolás, Miquel** (2011). *Història de la llengua catalana* (nova edició revisada i ampliada). Barcelona: UOC/Pòrtic.
- Fishman, Joshua A.** (ed.) (1993). *The Earliest Stage of Language Planning: The «First Congress» Phenomenon*. Berlín [i altres]: Mouton de Gruyter.
- Ginebra, Jordi** (1988). *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- Ginebra, Jordi** (2003). «L'autoritat en l'ús de la llengua catalana. el cànon de Pompeu Fabra». *Estudios Catalanes. Revista Internacional de Lengua, Literatura y Cultura Catalanas* (núm. 1, pàg. 53-64).
- Ginebra, Jordi** (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ginebra, Jordi; Martínez Gili, Raül-David; Pradilla, Miquel Àngel (ed.) (2000). *La lingüística de Pompeu Fabra* (2 vol.). Alacant/Tarragona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili.

Ginebra, Jordi; Solà, Joan (2007). *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.

Guansé, Domènec (1964). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Alcides.

Julià-Muné, Joan (2005). «Introducció general a l'època i a la lingüística catalana». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. I, pàg. 93-153). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.

Lamuella, Xavier; Murgades, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema.

Lloret, Maria-Rosa; Ramos, Joan-Rafael (2006). «Pompeu Fabra i la seva dedicació docent». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. I, pàg. 15-32). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.

Manent, Jordi (2005). *Pompeu Fabra a l'exili*. Barcelona: Proa.

Marcet, Pere; Solà, Joan (1998). *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític* (2 vol.). Vic/Girona: Eumo / Universitat de Girona / Universitat de Vic.

Marquet, Lluís (ed.) (2002). *Fabra abans de Fabra. Correspondència amb Joaquim Casas Carbó*. Vic/Girona: Eumo / Universitat de Girona / Universitat de Vic.

Mascaró, Joan (2006). «L'obra científica de Pompeu Fabra. Articles majors». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. III, pàg. 13-54). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.

Massot i Muntaner, Josep (1985). *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. Barcelona: II Congrés Internacional de la Llengua Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Mir, Jordi (1998). *Memòria de Pompeu Fabra. 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Proa.

Miracle, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà. [Facsimil. Barcelona: Proa, 1998.]

Moll, Francesc de Borja (1982). «La lexicografia de Pompeu Fabra». A: *Homenatge a Pompeu Fabra* (pàg. 85-95). Barcelona: Universitat de Barcelona.

Murgades, Josep (2005). *Textos desconeguts de Fabra*. Lleida: Punctum / Grup de Recerca en Ecdòtica de la Universitat de Barcelona.

Perea, Maria Pilar (2006). *El Centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.

Perea, Maria Pilar; Colón, Germà (ed.) (2006). *El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Reflexions i projeccions*. Barcelona / Castelló de la Plana: PPU.

Pérez Saldanya, Manuel; Rigau, Gemma; Solà, Joan (2009). «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. VI, pàg. 13-133). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.

Rafanell, August (2006). *La il·lusió occitana. La llengua dels catalans, entre Espanya i França* (2 vol.). Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema.

Rafel i Fontanals, Joaquim (1996). «El Diccionari de l'Institut i el 'Diccionari Fabra'». Dins *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit* (vol. III, pàg. 217-269). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Rico, Albert (2008). «Manuals divulgatius de Pompeu Fabra». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. IV, pàg. 681-710). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.

Saragossà, Abelard (2002, gener-juny). «Fabra, entre la mitificació i la interpretació racional». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (vol. LXXVIII, quad. I-II, pàg. 143-165).

Segarra, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.

- Segarra, Mila** (1985). *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Segarra, Mila** (1998). *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- Segarra, Mila** (2006). «Tradició i modernitat en la configuració de la norma catalana a Catalunya». A: Antoni Ferrando; Miquel Nicolás (ed.). *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina* (pàg. 155-187). Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Segarra, Mila** (2008). «L'obra ortogràfica de Pompeu Fabra». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. IV, pàg. 13-64). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Solà, Joan** (1977). *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62.
- Solà, Joan** (1991). *Episodis d'història de la llengua catalana* (capítol dedicat al «català que ara es parla», pàg. 97-130). Barcelona: Empúries.
- Solà, Joan** (2006). *Pompeu Fabra i Poc. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Solà, Joan** (2009). «Les gramàtiques de Pompeu Fabra de 1956 i 1946». A: Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. VI, pàg. 273-457). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.
- Solà, Joan; Pere Marcet** (1998). «Bibliografia de Pompeu Fabra». A: *Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948. Fidelitat a la llengua nacional. Biografia. Antologia. Bibliografia* (pàg. 127-225). Barcelona: Generalitat de Catalunya / Institut d'Estudis Catalans.
- Torrent i Alamany-Lenzen, Aina-Maria** (1997). *Pompeu Fabra y la configuración del catalán moderno*. Bonn: Romanischer Verlag.
- Veny, Joan** (2001). *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València.
- Veny, Joan** (2007). «El *Diccionari general de la llengua catalana*: precedents, posterioritat, dialectalismes». Pompeu Fabra (2005-2010). *Obres completes* (vol. VII, pàg. 41-76). Barcelona/València/Palma: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Editorial Moll.